

TÂRÎH-İ GÜZÎDE'YE GÖRE RÛM (ANADOLU) SELÇUKLULARI

Erkan Göksu*

Özet: H.730/M.1329-30'da Hamdullah Müstevfi-i Kazvînî tarafından kaleme alınan Târîh-i Güzîde, altı bâbdan oluşmaktadır. Eserin dördüncü bâbının altıncı faslı Selçuklulara ayrılmıştır. Selçuklu tarihini üç şubeye taksim eden yazar, birinci şubede Selçukluların zuhurundan başlayıp günümüzde Büyük Selçuklular ve Irak Selçukluları olarak isimlendirilen dönemi, ikinci şubede Kirman Selçukluları ve üçüncü şubede de Rûm'daki Selçuklular yani Anadolu Selçukluları hakkında bilgi vermiştir. Eserde Anadolu Selçukluları hakkında muhtasar bilgi verilmekle beraber, özellikle Anadolu'nun İlhanlı tahakkümü altında bulunduğu dönemle ilgili önemli bilgiler içermektedir.

Anahtar kelimeler: Târîh-i Güzîde, Hamdullah Müstevfi-i Kazvînî, Selçuklu tarihinin kaynakları, Anadolu Selçukluları

THE SELDJUKS ACCORDING TO THE TÂRÎH-İ GÜZÎDE

Summary: Târîh-i Güzîde, written by Hamdullah Müstevfi-i Kazvînî in AH 730 / AD 1329-30, consists of six bâbs (chapters). In the sixth section of the third chapter, the book deals with The Seldjuks. The writer studies the Seldjuks in three phases. In the first phase he starts with the rise of the Great Seldjuks and Iraki Seldjuks; in the second phase he continues with Kirmani Seldjuks and in the third phase he focuses on the Rumi (or Anatolian) Seldjuks. Although there is brief information about the Rumi (or Anatolian) Seldjuks, it is still very important since it gives remarkable knowledge about Anatolia in the time of the Ilkhanate.

Keywords: Târîh-i Güzîde, Hamdullah Müstevfi-i Kazvînî, Sources of the history of Seldjuks, Anatolian Seldjuks.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (e-posta: erkangoksu@hotmail.com)

TÂRÎH-İ GÜZÎDE'YE GÖRE RÛM (ANADOLU) SELÇUKLULARI

Târîh-i Güzîde'nin yazarı Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî, H.680/M.1281'de Kazvîn'de doğdu. Arap asıllı Şîî bir ailenin çocuğu olan Hamdullah, Kerbela'da Hz. Hüseyin'in saflarında savaşarak ölen, Hürri b. Yezîd er-Riyâhî'nin ahfadındandır. Ailesi onun doğumundan önce Kazvîn'e yerleşmişti. Büyük dedesi Emînü'd-dîn Nasr, dedesi ve babası Irak müstevfiliği görevinde bulunduğu için, ailesine "müstevfiyân" lakabı verilmişti. Hamdullah'ın kardeşi Zeynü'd-dîn Muhammed de İlhanlıların meşhur vezîri Reşîdü'd-dîn Fazlullah tarafından müstevfî tayin edilmişti. İyi bir eğitim aldığı anlaşılan Hamdullah, Olcaytu zamanında iyi bir kâtip olarak dikkat çekti. 1311'de Kazvîn, Ehber, Zencân ve Târimeyn'in malî işlerinin teftişiyile görevlendirildi, bu münasebetle Sultâniye, Tebriz, Bağdad, Isfahân ve diğer bazı şehirlere giderek buralardaki kütüphanelerde araştırma yapma fırsatı buldu. Başta İlhanlı veziri meşhur Reşîdü'd-dîn Fazlullah olmak üzere dönemin tanınmış âlim ve idarecilerinin ilim meclislerine katılan Hamdullah Kazvînî, Reşîdü'd-dîn'in dikkatini çekti ve dîvân-ı vezâret naibliğine atandı. Reşîdü'd-dîn öldürülmesinden sonra diğer âlimler gibi o da gözden düştü. Ancak bir müddet sonra Ebu Saîd Bahadırhan'ın, Reşîdü'd-dîn'in oğlu Gıyâsü'd-dîn Muhammed'i vezir tayin etmesi (1328) üzerine onun hizmetine girdi. Gıyâsü'd-dîn Muhammed'in ölümünden sonra devlet hizmetinden ayrıldı ve H.740/M.1340 tarihinde Kazvîn'de öldü¹.

İlhanlılar döneminde İran'da yetişen son tarihçi olan Hamdullah Kazvînî'nin, günümüze kadar ulaşan üç eseri bulunmaktadır. Bunlardan "Târîh-i Güzîde"yi H.730/M.1329-30'da "Zafernâme"yi² H.735/M.1334-35'te ve "Nüzhetü'l-Kulûb"u da H.740/M.1339-40'ta tamamlamıştır.³

Müellifin Reşîdü'd-dîn'in oğlu Gıyâsü'd-dîn'e ithaf ettiği Târîh-i Güzîde, peygamberler tarihi, eski İran tarihi, Hz. Muhammed ve halifeler tarihi, İslam devrinde İran ve Turan hanedanları tarihi, âlimler/şairler ve Kazvîn tarihi olmak üzere altı bâbdan oluşmaktadır. Eserin ana kaynağı, Reşîdü'd-dîn'in "Câmi'ü't-Tevârih"idir. Bunun dışında et-Taberî'nin "Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk", İbnü'l-Esîr'in "el-Kâmil fi't-Târîh", Ata Melik Cüveynî'nin Târîh-i Cihângüşâ", Zahîrî'd-dîn Nişâbüri'nin "Selçûknâme" ve Rüknü'd-dîn el-

Cüveynî'nin "Mecma'î Ensâbü'l-Meslek"i gibi günümüze ulaşmayan bazı eserlerden de istifade ettiği anlaşılmaktadır.⁴ Ancak müellifin, bu kaynaklardan derlediği bilgilere ilaveler yaptığı ve ana kaynağı olan "Câmi'ü't-Tevârîh"ın bittiği H.710/M.1310-11 tarihinden sonra H.730/M.1329-30'a kadar gelen olayları da kaydettiği görülmektedir. Eserin Edward G. Browne⁵ ve Abdu'l-Hüseyn Nevâ'î tarafından yapılan iki neşri bulunmaktadır.⁶

Târîh-i Güzîde'nin dördüncü bâbının altıncı faslı Selçuklulara ayrılmış ve Selçuklu tarihi üç şubeye taksim edilmiştir. Birinci şubede Selçukluların zuhurundan başlayıp günümüzde Büyük Selçuklular ve Irak Selçukluları olarak isimlendirilen dönem hakkında, ikinci şubede Kirman Selçukluları ve üçüncü şubede de Rûm'daki Selçuklular yani Anadolu Selçukluları hakkında bilgi verilmektedir. Eserin Anadolu Selçuklularıyla ilgili bölümünün Türkçe tercümesi şu şekildedir⁷:

Üçüncü Şu'be: Rûm (Anadolu)'daki Selçuklular

[Kutalmış bin İsrâ'il, Alp Arslan'la yaptığı savaşta şehîd olduğunda, Sultân onun soyunu (tohumunu) tamamen kahretmek istedi. Vezîr Nizâmü'l-mülk mani oldu. Şehzâdelik nâmını onlardan atmaya çalıştı. Onları, sipehsâlârlık vazifesiyle Şâm vilâyetine yolladı. Kâfir olup Selçukluların harâcgüzârı olan Antakya sâhibi, yiğit/savaşçı çağırarak (bizen hâsten) için Mekke'ye gidince, Süleymân bin Kutalmış fırsatı ganimet sayıp onun yokluğunda Antakya'yı kuşattı. Selçuklulardan önce Şerefü'd-devle Ali Haleb hâkimi ve Antakya'nın harâc muhassılı idi. Süleymân'dan Antakya'nın haracını istedi. O (Süleymân) dedi ki "o mülk, İslam'a girdiği için harac istenemez." Şerefü'd-devle Ali onunla savaşmak için ordu çekti/topladı. Zafer Süleymân'ın oldu. O (Şerefü'd-devle Ali) öldürüldü ve Süleymân, Haleb mülküne de hâkim oldu. Ahvâli Sultân Melikşâh'a arz etti. Cevap ona ulaşmadan önce, Tâcü'd-devle Tutuş bin Arslan onunla savaşmaya gitti. Onun (Süleymân'ın) ümerâsı, Tutuş'un huzuruna giderek (onu) aldattılar. Süleymân, azap ve işkence korkusundan kendini helak etti. Onun habercisi (berîd) Hazret-i Sultân'a ulaştığında, Sultân'ı (Melikşâh), Antakya'nın ondan (Şerefü'd-devle) kurtarılmasını uygun buldu. Haleb ve Antakya hükümeti [474] ona (Süleymân'a) verildi. Elçi (resul), yolda Süleymân'ın ölüm haberini işitti. Sultân'ın dergâhına geri döndü ve durumu

TÂRÎH-İ GÜZÎDE'YE GÖRE RÛM (ANADOLU) SELÇUKLULARI

arz etti. Sultân (Melikşâh), birâderinin yaptığı bu harekete üzüldü. **Dâvud bin Süleymân** adına hüküm nâfiz oldu.

Dâvud o işe başladı. Kayser Armanos, Tokat, Amasya, Niksar ve diğer Dânişmend beldelerine/ülkesine⁸ taarruz edince, Dânişmend, o havalide bulunan İslam vilâyetlerinin hâkimlerinden yardım istedi. Dâvud, diğer pâdişâhlarla birlikte Kayser'le savaşa gitti. Kayser münhezim oldu. Dâvud, Konya'da Kayser'in saltanat tahtına oturdu. Dört yüz seksen senesinde (H.480/M.1087). Yirmi yıl hüküm sürdü ve beş yüz senesinde (H.500/M.1106-1107) öldü⁹.]

Kardeşi **Kılıç Arslan** ibn Süleymân ondan sonra pâdişâh oldu. Kırk yıl saltanatta kaldı. Adaleti ve hakkaniyeti yaydı ve onun adı ülkede yüceldi. Onun devrinin sonunda Irak'ta Sultân Mes'ûd hâkim idi ve halifeler ondan usanmışlardı. Kılıç Arslan'a Irak saltanatının müjdesini verdiler. O, oğlu Mes'ûdşâh'ı Rûm'da yerine tayin edip (kâyim-i makâm) Bağdad'a (gitmeye) koyuldu. Habur Suyu'na ulaştığında, Mes'ûd'un büyük erkânından Atabeg Çavlı, Kılıç Arslan'ın ümerâsına kendisine itaat ederlerse mükâfatlandırılacakları, aksi takdirde cezalandırılacaklarını bildiren haberler (va'ad u va'îd) gönderdi. Onları Kılıç Arslan'a düşman etti ve neticede onu (Kılıç Arslan'ı) Habur suyunda boğdular. [475] Beş yüz otuz dokuz senesinde (H.539/M.1145). (Kılıç Arslan) Meyyâfârikîn şehrine defnedildi.

Oğlu **Mes'ûd**, Rûm'da Dânişmendlilerle ittifak yaptı (peyvend) ve on dokuz yıl hüküm sürdü. Beş yüz elli sekiz senesinde (H.558/M.1163) öldü.

Kardeşi¹⁰ **'İzzü'd-dîn Kılıç Arslan**, pâdişâhlığa oturdu ve yirmi yıl hüküm sürdü. Onun on oğlu vardı: Rüknu'd-dîn Süleymân, Nâsîrüd-dîn Berkiyaruk, Kutbu'd-dîn Melikşâh, Nûru'd-dîn Mahmûd, Mu'izzü'd-dîn Kayser Şâh, Muhyi'd-dîn Behrâmşâh, Mugîsü'd-dîn Tuğrul, Argun Şâh, Sencer Şâh ve Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev. Onlarla anlaşma içerisinde idi. O sebepten dolayı Dânişmendliler zayıf düşünce, onların mülküne göz dikti. Sivas ve Kayseriye'yi aldı. Aksara(y) şehrini kurdu. Dânişmendli Zü'n-nûn, Şâm pâdişâhı Nûru'd-dîn Atabeg'e iltica etti. O, Fahrü'd-dîn Abdü'l-mesîh'i ordu ile onun yardımı gönderdi ve Sivas ve Kayseri'yi geri aldı. Atabeg Nûru'd-dîn hayatta olduğu sürece, Abdü'l-mesîh orada kaldı [ve Kılıç Arslan'ı o

vilayetten uzak tuttu (و قلیج أرسلان را بر آن ولایت دست نه)¹¹]. Atabeg Nûru'd-dîn ve Danişmenli Zü'n-nûn, kısa bir zaman sonra ölünce, Kılıç Arslan tekrar o vilayeti ele geçirdi ve İsmail bin Zü'n-nûn'a kadar Dânişmendiyiye ümerâsını hileyle öldürdü. O mülkün tamamı Kılıç Arslan'a bağlandı ve onun mülkünün arazisi genişledi. Vilayeti oğullarına bağışladı. En küçük oğlu olan Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'i kendi veliahdı yaptı ve beş yüz yetmiş sekiz senesinde (H.578/M.1182) öldü.

En küçük oğlu [476] **Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev**, Konya'da idi. Babasının yerine oturdu. En büyük kardeşi Rüknü'd-dîn Süleymân, ona uymadı. Birâderlerinden her biri, her ne kadar ona muhalif olsalar da babası melikliği ona verdiği için ona (Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'e) muvâfakat ettiler. (Rüknü'd-dîn Süleymân) kalabalık bir ordu ile Konya'ya gitti ve onu kuşattı. Konya halkı Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'den memnundu. Bir müddet kuşatma devam etti. Ondan sonra, saltanatın Rüknü'd-dîn Süleymân'da olması ve Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'in birâderinden emân alıp kendisine bağlı kimselerle (etbâ') beraber Ablistan'a gitmesi şartı ile sulh yaptılar. Keyhüsrev, birâderlerinden mütevehhim olduğundan İstanbul'a kaçtı.

Bu sırada Irak'ta Selçuklu Sultânları düştüler ve ülke Hârezmşâhlara geçti. Rüknü'd-dîn Süleymân'ın saltanatı Rûm'da güçlendi. Dârü'l-hilâfeden ona "es-Sultânü'l-kâhir" lakabını verdiler. O (Rüknü'd-dîn Süleymân), Erzenü'r-Rûm'u (Erzurum'u) ele geçirdi ve birâderzâdesine verdi. Oradan Abhaz ve Gürcistan'a yürüdü. Ama gerekli tedbiri almadığından başarılı olamadı, mağlup oldu. [Rûm'a gitti. İntikam almak istedi. (با روم رفت. خواست که بانتقام رود)]¹² Zaman yetmedi ve altı yüz iki senesinde (H.602/M.1206) hakkın rahmetine kavuştu. Yirmi dört yıl hüküm sürdü.

Oğlu **'İzzü'd-dîn Kılıç Arslan'**ı, [çocuk yaşta olmasına rağmen saltanat tahtına oturtular. Bir yıl (یک سال)¹³ Sultân olarak kaldı. Onun küçük olması cihetiyle, ümerâ arasında ihtilaf çıktı. Atabeg Yerenkaş'ı Frenk diyarından dönsün diye Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'i çağırmaya gönderdiler. 'İzzü'd-dîn Kılıç Arslan'ın, ona mukavemete gücü yoktu. Konya ona (Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'e) tekrar geçti. Saltanat Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'in oldu. Altı yıl hüküm sürdü. 'İzzü'd-dîn

TÂRÎH-İ GÜZÎDE'YE GÖRE RÛM (ANADOLU) SELÇUKLULARI

Kılıç Arslan'ı yakaladı, kaleye gönderdi ve orada da fermân buldu (öldü).

Keyhüsrev Karaman beldelerinden birkaçını ele geçirdi ve birçok kaleyi fethetti. [477] Lâzkiyye hududuna Fâsilyus'la (فاسليوس)¹⁴ savaşıma gitti. Küffârla savaşta şehîd oldu. Altı yüz dokuz senesinde. (H.609/M.1212)¹⁵

Oğlu '**İzzü'd-dîn Keykâvus**, saltanata oturdu. Bir yıldan sonra (سل/پیل)¹⁶ derdinden öldü.

Kardeşi **Alâ'ü'd-dîn Keykubâd** saltanata ulaştı. Yirmi altı yıl pâ-dişâhlık yaptı. O, o hanedanın pâdişâhlarının en ünlüsüdür. Sultânlığı layıkıyla yaptı. Kardeşi Rüknü'd-dîn Süleymân ona muhalefet etti. Muharebelerden sonra onu ele geçirdi ve esir etti. Hûşyar Kalesi'ne hapsetti ve orada da fermân buldu (öldü). Sultân 'Alâ'ü'd-devle Keykubâd ve Sultân Celâlü'd-dîn Hârezmşâh arasında muharebeler yapıldı ve zafer 'Alâ'ü'd-devle'nin oldu. [Ondan sonra oğlu Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev onu cahilce zehirledi ve öldürdü. Altı yüz otuz senesinde (H.630/M.1233).

Saltanatı oğlu **Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev**'e kaldı ve (Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev) altı yıl hüküm sürdü. Moğol ordusundan Emir Baycu kumandasındaki büyük bir kuvvet (sipâhî) onunla savaşmaya gittiler. Ümerâ-yı Rûm, sırayla onunla savaşıyorlar ve yeniliyorlardı. Rûm askerlerinin tamamı, Moğol ordusundan kaçtığında Sultân dahi ahır (hargâh), [478] hîme (çadır) ve serâperde (otağ)'de yerinden kımıldamayıp münhezim oldu. Moğol ordusu Rûm'u ele geçirdi. Sultân Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev altı yüz kırk dört senesinde (H.644/M.1246) fermân buldu (öldü).]¹⁷

Ondan sonra oğlu **Rüknü'd-dîn Süleymân** [saltanat buldu. Müdebbir-i mülk Mu'înü'd-din Pervâne-i Kâşî idi. Sultân, kendi birâderi Alâ'ü'd-dîn Keykubâd'ı Kağan hazretlerine gönderdi. O önemli isteklerde bulundu ve yardım istedi. Rûm hududuna ulaştığında Rüknü'd-dîn Süleymân, birâderinin ona üstünlük kuracağından korkup onu yolda zehirledi ve öldürdü. Diğer birâderi Keykâvus, ondan evhâmlandı. Kaçtı ve Kırım'a gitti. Berke (Berkay) Han'ın askerleri onu hazrete götürdüler ve hükmi fermânla Saltanat-ı Rûm ona verildi. O (Keykâ-

vus), Rûm'a döndü. Ama yolda fermân buldu (öldü). On sekiz (هجده)¹⁸ yıl o gurbette baş üstünde tutuldu.

Sultân Rükni'd-dîn Süleymân, altı yüz altmış dört senesinde (H.664/M.1266) Abaka Han'ın fermânıyla yasaya ulaştı (öldürüldü).]¹⁹

Ondan sonra oğlu **Gıyâsü'd-dîn**²⁰ **Keyhüsrev** Sultân oldu. O, çocuk yaşta idi. Dîvân-ı Moğol'dan Hâce Mu'înü'd-dîn [479] Pervâne'yi yardımcı (temkîn-i tamâm) verdiler. O, Keyhüsrev'in annesiyle evlendi. [On sekiz sene müddetle saltanat Keyhüsrev'de kaldı. (مدت هجده)²¹ Altı yüz seksen iki senesinde (H.682/M.1283), Azerbaycan'da Şehzâde Konkurtay ile arası iyi olan Şehzâde Ahmed Han'ın fermânı üzerine yasaya ulaştı (öldürüldü).

Ondan sonra Kırım'dan gelmiş olan **Gıyâsü'd-dîn Mes'ûd** ibn Keykâvus, Argun Han'ın fermânı ile nâmzed-i saltanat oldu. Rûm'un ahvâli onun devrinde ıstıraplı idi. Mentешеoğulları²², Ertuğrul Şah²³, Antakya sahillerine, Alâ'iyye ve Lâzkiyye'ye hâkim oldular. Eşrefoğlu²⁴ Sis'e sınır olan Ermenek vilâyetini Moğol tasarrufundan çıkardılar. Onları defetmek için şehzâdeler Keyhâtu ve Hülâcu'yu Rûm'a gönderdiler. Vezâret, amcazâdem merhum Sa'îd Fahrü'd-dîn-i Müstevfi'ye verildi. O, hüsn-i tedbîr ile o cemaatten bazılarını itaat altına aldı. Birkaçını kılıç zoruyla yerle bir etti. Mülk-i Rûm'u kısıncı olan memleketler haline getirdiler²⁵. Argun'un vezîri Sa'adü'd-devle'nin cehdiyle derece-i şahadete ulaştığında²⁶, meşhur bir sâhiblik olan Rûm'un vezâreti, merhum-ı şehîd Fahrü'd-dîn Ahmed Lâkûşî-i [480] Tebrizî'ye verildi. Mülk-i Rûm'dan alınan harac, şehzâdegân ve orada bulunan ordu için yetmiyordu. Hâce Fahrü'd-dîn Ahmed Lâkûşî, tedbirler aldı. Rûm'un büyük kısmı mülk olsun diye, dîvân mülkleri (emlâk-ı dîvân), dîvân erbâbına (erbâb-ı dîvân) satılmaya başlandı. Sıkıntı çekenlere bu iş vâcib kılındığında, bu iyi tedbir ile o mülk mamur oldu. Eğer mülkiyet dîvânda kalsaydı, hâkimleri itimat-sız olduklarından ve işe etmediklerinden, imaret işinde ihmal gösterirler ve kısa bir zamanda vilâyetin tamamı harab olurdu. Dîvâna veya vakfa bağlanan her mevzi'in (yerin), şahsi mülkiyete verilenlere (bererbâb-ı mensûb) kıyasla daha az âbâdân (mamur) olduğu görülmektedir.

TÂRÎH-İ GÜZÎDE'YE GÖRE RÛM (ANADOLU) SELÇUKLULARI

Altı yüz doksan yedi senesinde (H.697/M.1298) Gıyâsü'd-dîn Mes'ûd öldüğünde onun birâderzadesi [Alâ'ü'd-dîn²⁷] Keykubâd ibn Ferâmurz, Gazan'ın yarlığı hükmünce nâmzed-i saltanat oldu. Bir müddet sonra Gazan Han'la düşman (yağı) oldu. (Gazan Han) ordu gönderdi ve onu esir etti. Rûm Sultânlığı'nın adı Selçuklulardan düştü²⁸. Onlardan bir topluluk, deniz sahillerinde ve uclarda (ucât/وجات)²⁹ şimdi pâdişâhtırlar. Vallahü'l-alem.

¹ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz., V. F. Büchner, "al-Kazwîni", *E. J. Brill's First Encyclopaedia of Islam*, 1913-1936, Leiden: E. J. Brill, Volume IV, s.844-845.; Bertold Spuler, "Hamd Allâh Mustawfî Kazwîni", *EF*, III, Leiden: E. J. Brill, 1971.; s.122.; Charles Melville, "Hamd-Allâh Mostawfî", *Encyclopaedia Iranica*, Vol:XI, Fasc:6, [<http://www.iranica.com/newsite/articles/v11f6/v11f6033.html>]; Zeki Velidî Togan, "Hamdullah Mustavfî", *İA*, V/1, MEB Yay., İstanbul 1992., s.186-188.; Abdülkerîm Özaydın, "Hamdullah el-Müstevfî", *DİA*, İstanbul 1997., s.454.; Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul, 1991., s.309-319.; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998., s.240-242.; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK Yay., Ankara 1990., s.52.

² Zafernâme, Hz. Peygamber'den başlayarak (1334) yılına kadar gelen 75 bin beyitlik manzum bir tarihtir. Müellif kırk yaşında yazmaya başladığı bu eserini H.735/M.1334-35 tamamlamıştır. Her biri müstakil bir eser şeklinde üç ciltten oluşan kitabın "Kısmü'l-İslâmiyye min Kitâbi Zafernâme" başlıklı 25 bin beyitlik I. cildinde Asr-ı saadet, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler dönemleri anlatılmaktadır. "Kısmü'l-ahkâmiyye min Zafernâme fi zikri'l-Acem" başlığını taşıyan 20 bin beyitlik II. ciltte Saffârîler, Samânîler, Gaznelîler, Gurlular, Deylemlîler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Hârezmşâhlar, Fars Atabegleri (Salgurlular) ve Kirmân'da hüküm süren Kutluğhanlılar hakkında bilgi verilmektedir. 30 bin beyitten meydana gelen III. ciltte ise "Kısmü's-sultâniyye min Kitâbi Zafernâme fi zikri'l-Moğol" başlığı altında Türklerin ve Moğolların menşeinden, Oğuz Han'dan, Cengiz Han'dan, onun atalarıyla ahfadından ve 1331 yılına kadar gelen İlhanlı tarihinden bahsedilmektedir.

³ Müellif, Nüzhetü'l-Kulûb'ta, Ahmed b. Ebu Abdullah'ın "et-Tibyân", İbn Hurdazbih'in "el-Mesâlik ve'l-Memâlik", Ebu Zeyd el-Belhî'nin "Suverü'l-Ekâlim", Ebu'l-Fidâ'nın "Takvîmü'l-Buldân", Zekeriyya el-Kazvîni'nin "Acâ'ibu'l-Mahlûkât ve Garâ'ibu'l-Mevcûdât", "Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd", İbnü'l-Belhî'nin "Farsnâme" adlı eserleri ve birçoğu günümüze ulaşmayan çeşitli kaynaklardan faydalanmıştır. Eser, kozmografya hakkında bir giriş, üç esas bölüm ve bir hâtimedden oluşur. Birinci bölümde, mineraller, botanik ve zoolojiyle ilgili bilgiler; ikinci bölümde insanın vücut yapısı, ahlakî vasıfları ve melekeleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölüm coğrafyaya ayrılmış olup, dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Mekke, Medine, Kudüs ve Mescid-i Aksa, ikinci kısımda İran coğrafyası, eyalet, vilayet, kaza, nahiyeye ve köyleri, yolları ve hududları, nehirleri, deniz ve gölleri, maden ve mineraleri; üçüncü kısımda İran'a komşu ülkeler ve dördüncü kısımda da diğer bazı ülkelerin coğrafi durumu hakkında bilgi verilmektedir. Hatime ise "acâ'ibu'l-mahlûkât"a dairdir. Müellif, kendisinde önce yazılan eserlerden derlediği bilgilere önemli ilaveler yapmıştır. İlhanlılar hakkında verdiği bilgiler, devletin resmî vesikalarına dayanmakta olup ki eserin asıl önemli bölümleri kendi müşahedelerine ve belgelere dayanan bu bilgilerdir. Selçuklular hakkındaki bilgiler ise "Risâle-i Melikşâhî" ve "Risâle-i

Senceriyye” gibi günümüze ulaşmayan kitaplardan alınmış olması bakımından büyük önem arz etmektedir.

⁴ Târîh-i Güzîde'nin kaynaklarının tam listesi için bkz., Hamdullah Mustawfi-i Qazwini, *The Tarikh-i Guzida or "Selected History"*, Gibb Memorial Series, Vol: XIV/2, Leiden:London 1913.; (Abstract Of Contents Of The Tarikh-i Guzida), s.1-2.

⁵ Hamdullah Mustawfi-i Qazwini, *The Tarikh-i Guzida or "Selected History"*, Compiled in A.H. 730 (A.D. 1330) and now abridged in English from a manuscript dated A.H. 857 (A.D. 1453) by Edward G. Browne; with indices of the facsimile text by R.A. Nicholson, Gibb Memorial Series, Vol: XIV/1, Leiden:London 1910. [Bu neşir esas alınarak eserin İngilizce tercümesi de yapılmış ve 1913'de aynı seride yayınlanmıştır]

⁶ Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, (Neşr. Abdu'l-Hüseyn Nevâ'î), Tahran 1362.

⁷ Tercüme yapılırken, Abdu'l-Hüseyn Nevâ'î neşri esas alınmıştır.

⁸ Dânişmendiyye beldelerinden/ülkesinden maksat, Sivas, Amasya, Tokat, Niksar, sonraları Kastamonu ülkesi (bilâd) denen Osmancık, Canik, Elbistan ve Malatya şehirlerini müstemil muntıkaydı. Bu bölgeler üzerinde taht-ı hükümet eden ve müessisi Melik Şemsü'd-dîn Ahmed Gazi-i Dânişmend olan sülaleye Dânişmendiyye deniliyordu. Bu hanedanın başlangıcı H.455/M.1063, sonu H.569/M.1173'dür. [Nâşir'in notu]

⁹ “K” nüshasında, zikr-i Selâcika-i Rûm çok muhtasar verilmiştir. Mesela iki köşeli parantezin arasındaki kısım şu şekilde yazılmıştır: “Kayser Rûm'dan ayrılıp, onun hâkim olduğu yerde kimse kalmadığında, Sultan Melikşâh b. Alparslan kendi biraderi Süleymân'ı Rûm'a gönderdi (H.480/M.1087). O, yirmi yıl orada sultan oldu. H.500/M.1106-1107 senesinde öldü. Oğlu Dâvud babasının yerine geçti. On sekiz yıl hüküm sürdü. H.518/M.1124 senesinde öldü.” [Nâşir'in notu]

¹⁰ “K” (nüshasında): Oğlu Kılıç Arslan pâdişâh oldu. Malatya'yı Şâmluların elinden aldı. Dâhil-i Rûm'a çevirdi (Rûm Selçuklularına bağladı). Yirmi yıl pâdişâhlık yaptı. H.578/M.1182 senesinde öldü. Ondan sonra oğlu Rûknü'd-dîn Süleymân pâdişâh oldu. Erzenu'r-Rûm (Erzurum) savaşıyla aldı ve dâhil-i Rûm yaptı (Rûm Selçuklularına bağladı). O arada Konya hâkimi olan birâderzâdesi Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'le muharebelere girişti. Konya'yı savaşıyla ondan (Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'den) aldı. Yirmi dört yıl pâdişâhlık yaptıktan sonra H.602/M.1205 senesinde öldü. [Nâşir'in notu]

¹¹ “B” (nüshasında): “قلیح ارسلان بر آن ولایت دست داشت”. [Nâşir'in notu]

¹² “B” (nüshasında): “خواست با روم رود بمقام خود”. [Nâşir'in notu]

¹³ “B” (nüshasında): “یک و نیم سال”. [Nâşir'in notu]

¹⁴ “M” (nüshasında) “فاسکیوس”, “F” (nüshasında) “فاسلیوس”, “K” (nüshasında) yok. Târîh-i Âl-i Selcûk der Anadolu (Anonim Selçuknâme)'da başka şekilde yazılıdır: “Sübaşı-yı Kayser (سویاشی قیصر) 4000 adamla ulaştı. Onun adına Ya'kûb Kabakulak (يعقوب قباقلان) derlerdi (s.14).” İbn Bîbî olarak bilinen Hüseyin bin Muhammed'in eseri “Târîh-i Selâcika-i Rûm”dan tashîh. [Nâşir'in notu]

¹⁵ “K” (nüshasında): Kılıç Arslan, pâdişâh oldu. Amcası Keyhüsrev onunla savaştı ve yenildi. Konya ahâlisinin yardımıyla H.603/M.1206 senesinde saltanat tekrar eline geçti. Antakya'yı Frenklerden savaşıyla aldı. Altı yıl saltanat sürdü. H.609/M.1212 senesinde dârü'l-bekâya ulaştı. Oğlu...” [Nâşir'in notu]

¹⁶ “K” (nüshasında) bir şekilde yazılmış ki, her ne kadar noktalar olmasa da “پیل/pîl” gibi okunuyor. Eğer pîl (yani fil) ise, pîl/fil hastalığından maksat, Fransızcada Eléphantiasis denilen “dâ'ü'l-fil”dir. [Nâşir'in notu]

¹⁷ “K” (nüshasında): “... Yirmi altı yıl sultanlık yaptıktan sonra oğlu Keyhüsrev H.630/M.1233 senesinde onu zehirledi ve tahta oturdu. Moğol ordusu onunla savaşa

TÂRÎH-İ GÜZİDE'YE GÖRE RÛM (ANADOLU) SELÇUKLULARI

geldi. Onlarla yaptığı savaşlarda münhezim oldu. Ümerâ-yı Moğol Rûm ülkesine hakim oldular ve o (Keyhüsrev) H.644/M.1246 senesinde öldü.” [Nâşir’in notu]

¹⁸ “B” (nüshasında) “هشده”. [Nâşir’in notu]

¹⁹ “K” (nüshasında): “Saltanat buldu. Kardeşi Alâ’ü’-d-dîn Keykubâd’ı Hazret-i Kağan’a gönderdi. Ondan yardım istemesi üzerine mütevehhim oldu. Onu, Rûm’a ulaşmadan zehirledi. Diğer kardeşi Keykâvus onun korkusundan kaçtı ve Kırım’a (Crimée yarımadası) gitti. Bir müddetten sonra Batu Han’ın fermanıya yasaya ulaştırıldı (öldürüldü). Sultan Rüknü’-d-dîn Süleymân yirmi yıl sultanlık yaptıktan sonra H.664/M.1265 senesinde Abaka Han’ın fermanıya yasaya ulaştırıldı (öldürüldü). Târîh-i Âl-i Selcük’da bu pâdişâhın adı “Rüknü’-d-dîn Kılıç Arslan” olarak kaydedilmiştir. [Nâşir’in notu]

²⁰ Onun lakabı Târîh-i Selâcika-yi Anadolu’da kaydedilmiştir. Lakin (Târîh-i) Güzide nüshasında bulunmamaktadır. [Nâşir’in notu]

²¹ “K” (nüshasında): “کیخسرو هجده سال نام سلطنت داشت”. [Nâşir’in notu]

²² Kasedilen, H.700/M.1300 senesinde Küçük Asya (Asya-yı Sagîr)’da mahalli bir hükümet kuran Menteşe Beg Mes’ûd’dur. Bu hânedânın cedd-i alâsı Hacı Bahâü’-d-dîn Kürdî (?), Selçuklular döneminde “Sivas vâlisi ve melikü’s-sevâhil olup Alâ’iyye’de bulunuyordu. H.829/M.1425’de bu sülalenin durumu kötüleştirdi ve Osmanlıların hâkimiyeti altına girdi. [Nâşir’in notu]

²³ Târîh-i Güzide’de Tuğrul olarak zikredilmekle beraber, kaide olarak Osman Gazî’nin babası Osmanlı sultanlarının cedd-i Ertuğrul olması gerekir. [Nâşir’in notu]

²⁴ Kasedilen Eşref’in oğlu I. Seyfü’-d-dîn Süleymân’dır. Bunlar, Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir’de mahalli bir hânedân teşkil etmişlerdir. Onların en sonuncusu, H.728/M.1327’de ölen II. Süleymân’dır. [Nâşir’in notu]

²⁵ Târîh-i Selâcika ve Anatoli (Anonim Târîh-i Âl-i Selcük)’da ondan kendini beğenmiş, (mütebahtır), kötü idareci ve zalim bir adam olarak bahsedilir: “Sâhib Kazvîni yeni tedbirler aldı. Tuzu böyle satın ve koyundan bu kadar alın gibi türlü türlü hükümler koyuyordu. Halkı isyana ve şehri karışıklığa sürükledi. Halkın bir kısmı ayaklandı (s.75).” [Nâşir’in notu]

²⁶ Kezâ (Anonim Târîh-i Âl-i Selcük’da): “Sâhib Fahrü’-d-dîn Konya’da toplam yirmi dört gün bulundu. Konya’nın fakir ve muhtaçlarına (dervişân), korku, sıkıntı ve darlıktan, yirmi dört bin yıldan daha fazla geldi (s.76-77).” [Nâşir’in notu]

²⁷ Bu lakab, (Târîh-i) Güzide’de yoktur. [Nâşir’in notu]

²⁸ Ondan sonra dahi III. Gıyâsü’-d-dîn Mes’ûd gelmiş olup sikkeleri bulunmaktadır. [Nâşir’in notu]

²⁹ “R” ve “F” (nüshalarında) “واجت”. [Nâşir’in notu]